

**ПРАВОПИСНІ НОРМИ
у 20-30-х рр. ХХ ст. КРІЗЬ
ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНИХ ПЕРСОН**

У статті розглянуто зміни правописних норм у 20-30-ті рр. ХХ ст. крізь призму позамовних чинників, зокрема ролі політичної особи та суспільно-політичних обставин у напрацюванні і затвердженні основної мовної конституції – деукраїнізованого Правопису 1933 р., що і досі чинний у своїх основних приписах. Розглянуто першу хвилю руйнування Правопису 1929 р. і смертельне протистояння в цьому процесі політичних осіб М. Скрипника та деукраїнізаторів правопису П. Постишева, В. Затонського, А. Хвилі, Н. Кагановича.

Ключові слова: український правопис, лінгвоцид, етноцид, політичні особи, мовна конституція, советизація мови, «червоний» правопис, українізація, московсько-більшовицька окупація.

В статье исследуются изменения украинского правописания в 20-30-е гг. ХХ в. в контексте экстралингвистических факторов, то есть роли политической личности и общественно-политических обстоятельств в принятии и утверждении основной языковой конституции – деукраинизированного Правописания 1933 г. Анализируется первая волна уничтожения Правописания 1929 г. и смертельное противостояние в этом процессе политических лиц М. Скрипника и деукраинизаторов правописания П. Постышева, В. Затонского, А. Хвыли, Н. Кагановича.

Ключевые слова: украинское правописание, лингвоцид, этноцид, политические личности, языковая конституция, советизация языка, «красное» правописание, украинизация, московско-большевицкая окупація.

The article reveals changes of the orthography regulations in the 20-30th of the ХХ century through the prism of outer language factors, particularly the role of a political personality and social and political circumstances in the developing and establishment of a fundamental language constitution – deukrainized Orthography of 1933. It covers the first wave of destruction of Orthography of 1929 and mortal opposition of political personalities М. Skrypnyk and deukrainizers of the first joint academic orthography P. Postyshev, V. Zatonsky, A. Khvyliya, N. Kaganovich in this process.

Current Ukrainian orthography (2012) is a consequence and legitimizing of

the deukrainized soviet language. Deukrainization was realized through interference and assimilation as linguicide and Holodomor and terror directed against Ukrainians as genocide. It is intended to explore the first wave of the formation history of «red» orthography as a fact of our political reality in the light of a political personalistic factor. Our aims include finding and exploring the role of fundamental political personalities in orthography codification and their ethnic background as well as their ideas and beliefs revealing.

The analysis of the political personalistic factor and social and political circumstances in the 20-30th of the XX century orthography regulations codification was of crucial importance: struggle for the language regulation obtained the price of the very human life, which proves the nation- and state-building role of orthography.

Key words: Ukrainian orthography, linguicide, ethnocide, political personalities, language constitution, language sovietization, «red» orthography, ukrainization, Moscow Bolshevik occupation.

Чинний *Український правопис* (ост. вид. 2012 р.) як основна мовна конституція і наріжний камінь культури мови – це наслідок і узаконення так званої української совєцької мови, яку «нормалізовано» у 20-30-ті рр. ХХ ст. «Нормалізацію» здійснено через насильну зміну внутрішньої структури мови (інтерференція та асиміляція як *лінгвоцид*) та зовнішній демографічний вплив на носія цієї мови (Голодомор, репресії та терор щодо українців як *геноцид*). Ці катастрофічні явища *лінгвоциду* та *геноциду* актуальні не лише як історичні факти-пересторога, але і як сучасна мовна реальність, що складно піддається до зміни. Ухвалений чужинцями через терор щодо українців *Правопис 1933 р.* і досі чинний. Значний сегмент українського суспільства і досі в колонізованому стані, що і є основною причиною незмінених «червоних» норм правопису.

Наша мета – розглянути першу хвилю історії творення «червоного» правопису як факту суспільної реальності крізь призму політичного персоналістичного чинника. Серед завдань – виведення та аналіз ролі стрижневих політичних постатей у кодифікації правопису в часи першої хвилі советизації, зокрема висвітлення їхнього етнічного походження та ідейно-світоглядових переконань.

За час оприлюднення ухвали I Міжнародного конгресу українців від 27 серпня – 3 вересня 1993 р. про потребу повернення до автентичних норм першого соборного

й академічного правопису напрацьовано низку поважних студій із цієї проблеми, серед яких надважливою є Хрестоматія з історії українського правопису [4], джерелознавча праця про історію нашого лінгвоциду [12], монографічні дослідження В. Німчука [8], І. Фаріон [14], Д. Данильчука [2] та численні статті і збірники конференцій [10]. Натомість пропонується розвідка – це акцент на ролі політичної персони та історичних обставин у творенні мовної конституції як артефакту культури та політики.

Московсько-більшовицька окупація України у 20-ті рр. ХХ ст. призвела до повної деструкції наріжного каменя культури мови – першого академічного і соборного українського Правопису 1929 р., який затвердив нарком освіти М. Скрипник 6 вересня 1928 р., а ВУАН та НТШ ухвалили його 1929 р. Саме відтоді його й почали називати «Українським правописом» [2, с. 56; 7, с. 18]. Вирішальну роль у затвердженні цього правопису відіграв націонал-комуніст з Донеччини (з Ясинуватої Бахмутського повіту) **М. Скрипник** (1872–1933), який у знаковій на сьогодні статті «Донбас і Україна» (1920) виписав характерні мовні пріоритети, зумовлені природністю української мови в устах донецького селянина: *«Українського селянина ми зможемо завойовувати, лише підходячи до нього із зрозумілою йому мовою, а коли треба, то й вивчаючи навіть цю саму мову. Ось чому комуністична партія в своїй резолюції ЦК КП(б)У прямо поставила своїм завданням розвиток української культури, «культивування» української мови, навчання її державних службовців – радянських службовців»* [11, с. 12].

Не менше злободенні соціолінгвальні спостереження М. Скрипника, висловлені у статті «Есперантизація чи українізація» (1930). Переймаючись *«кепською справою з українізацією Сталініцини та взагалі Донбасу»* і висловлюючи сподівання, що *«в майбутньому запевно зукраїнізується Сталіне»* (звернімо увагу на флексію -е в цьому топонімі, що тепер Донецьк), він покликається на дані перепису *«людности з 1926 року»*, відповідно до якого виявлено патологічне явище в Україні, яке і сьогодні має масштабні обриси: невідповідність етнічного походження і визначення «рідної» мови (відповідно до

перепису 2001 р., 14% (бл. 5 млн.) українців назвали рідною мовою російську). М. Скрипник це соціолінгвальне явище, що охопило тоді 1 400 000 осіб, називає *«коефіцієнтом 300-літнього русифікаторства царату»* і *«наслідком пригноблення українського народу»*: *«Цю спадщину 300-ліття зліквідувати відразу абсолютно неможливо. Це великий процес культурний і господарчий, що відбувається тепер, йде величезними кроками»*. Коефіцієнтом цієї русифікаторської політики є також так звана *«ламана мова»* зросійщених українців, що говорять *«з російським акцентом та з домішкою російських слів»* [11, с. 186–187].

Ще однією базовою проблемою зазначеної статті є зароджуване соціолінгвальне явище протистояння між *інтернаціоналізацією* (тепер космополітизацією та лібералізмом) та *українізацією* (тепер націоналізмом і консерватизмом), а саме між: *есперанто* та українською мовою. Звісно, що форму *есперанто* М. Скрипник змінює за аналогією до іменників другої відміни. Цей політичний діяч слушно зауважує, що новітня *есперантизація* суспільства – це зовсім не спосіб інтегруватися у світову спільноту (хоч би задля розбудови комунізму), а прихований і зловмисний спосіб *«підмінити українізацію есперантизацією»*: *«Ця есперантизація йде проти українізації... ... Для нас питання українізації це є питання мільйонів трудящих мас. Це невід'ємне завдання цілої соціалістичної перебудови країни. Тому знову я підчеркую, що лінію проведення есперантизації замість українізації треба категорично й рішуче засудити і відкинути»* [11, с. 190–191]. Чи не нагадує це сьогоднішню безпрецедентну англійзацію освітньо-наукового простору, що зумисне здійснюють не поряд, а замість потрібної і тотальної українізації?

На ту пору тотальної московізації України його доля як *«надхненника»* українізації [16, с. 323–324] була визначена: неминуча загибель, тому, не чекаючи на здійснення вироку від П. Постишева, він вчинив самогубство 7 липня 1933 р.

Одночасно знищено основний продукт багатолітньої мовознавчої правописної думки та кульмінацію скрипниківської

українізації 20-х рр. – «Український правопис» (1929). Від весни 1933 р. розпочалася безприкладна атака на «скрипниківський» правопис, а вже наприкінці 1933 р. вийшло його перше советизоване і деукраїнізоване видання. Передували цьому постанови Наркому освіти УРСР уже на чолі з **В. Затонським** (1888–1938, родом із Хмельниччини) з дуже промовистими мілітарними назвами: *«Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті»*, *«Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології»*, *«Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній»* та у виступі і книжці очільника новоствореної Правописної комісії, заввідділу агітації і пропаганди Політбюро ЦК КП(б)У, заступника наркома освіти **А. Хвилі** – *«Націоналістична небезпека на мовному фронті й боротьба проти неї»* (26 квітня 1933 р.), *«Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті»*, а також у низці статей «правильних» мовознавців у журналі «Мовознавство» за 1933 р., що написані в пік Голодомору і ще не зросійщеною українською мовою, зокрема в царині фонетичній. Саме того року, як свідчив в одній із доповідей 1934 р. нарком освіти В. Затонський, знищено **1649** українських науковців-«націоналістів», здебільшого фахівців з української мови та історії [12, с. 140–148; 9, с. 136–137]. Символічно, що того самого В. Затонського, що здійснював уніфікацію українського та російського освітніх процесів, збільшував кількість годин на вивчення російської мови, знищував Кам'янець-Подільський державний університет, воював з «галицьким» діалектом, советизував правопис, арештовано прямо в кінотеатрі 3 листопада 1937 р. і звинувачено в належності до *«антирадянського українського націоналістичного центру»* і 29 липня 1938 р., усупереч вирокові 10 років тюремного ув'язнення, – розстріляно того самого дня [15].

Виняткову роль у першій хвилі знищення «Українського правопису» 1929 р. відіграв заступник В. Затонського **А. Хвиля** (1898–1938, справжнє прізвище Олентир чи Олінтер, родом із Чернівеччини), відомий своїми статтями про вигаданий

петлюрівський антисемітизм [1]. 25 квітня 1933 р. при Наркомосі створено Комісію для перегляду роботи «на мовному фронті» під його головуванням [16, с. 337]. Наступного дня на комісії НКО А. Хвиля виголосив доповідь «Націоналістична небезпека на мовному фронті й боротьба проти неї», де, зокрема, зауважив на правописній проблематиці: *«...в державному українському правописі, зокрема в 3-ій частині його, є пункти, що їх застосування, як виявилось, дає політично шкідливі наслідки, скорегувати український правопис в частині правопису іношомовних слів...»* [6, с. 149].

Рішення про «скоригування» не забарилося. Наприкінці червня 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У затвердило постанову «Про зміну в українській науковій термінології, граматиці та правописі», подану комісією у складі С. Косіора, П. Постишева, В. Затонського та А. Хвилі. Постанову не оприлюднено, текст збережено лише в архіві. Як наслідок, без жодних дискусій і конференцій 5 вересня 1933 р. затверджено новий деукраїнізований «Український правопис», очищений *«від націоналістичних перекручень, що ставили перешкоди оволодінню грамотністю широкими масами і спрямовували українську мову на відрив від мови російської»* [13, с. 489]. З українського правопису вилучено майже все, що відбивало самотні риси української фонетико-морфологічної системи. Відтак у лютому 1934 р. видано окремою книжкою «Український правопис (1933)». **Склад правописної комісії цієї першої хвилі знищення правопису не названо.** За логікою сатанинського терору, цього борця з *«українським буржуазним націоналізмом»* та природою української мови заарештовано 1937 р. і розстріляно 1938 р. як *«агента польської розвідки»* та одного з *«організаторів і керівників антирадянської націонал-фашистської диверсійно-терористичної організації в Україні, яка своєю метою ставила повалення Радянської влади»* [17].

Позаяк членів правописної комісії не вказано, то Ю. Шерех слушно зазначає, що серед них найімовірніше був **Н.** (Нухим Аронович) **Каганович** (1903–1938, з Бердичева), *«євреї з походження, росіянин культурою»*, ще один *«диктатор»*

зросійщення українців [16, с. 334–335, 341, 358]. Про це свідчать три його статті ще 1930 р.: *«Проти «народництва» в мовознавстві (Куди йде українська літературна мова?)»*, у якій наголошено на *«поживності»* для української мови *«язичія»*, себто суржика; *«Кілька слів про словники»* (1930), укладачам яких закинуто *«наукове шкідництво»* і *«українське буржуазно-національне хуторянство»* і *«Мовна теорія українського буржуазного націоналізму»*, у якій *«буржуазний націоналізм»* виявлено у: 1) відкиданні неологізмів революційної епохи; 2) відкиданні інтернаціональних слів; 3) відкиданні мовних складників, спільних з іншими мовами радянських республік, особливо російською; 4) намаганні прищепити мовні складники клясово ворожого характеру; 5) намаганні через мову розповсюдити февдальну й буржуазну ідеологію; 6) намаганні запровадити штучні новотвори; 7) викривленні тлумачення багатьох понять, зокрема політичних, економічних тощо (правопис Н. Кагановича збережено – *І. Ф.*) [16, с. 335–337].

Отож фас українській мові дано персоніфіковано й обґрунтовано. У розлогій документально-історіографічній праці *«Інститут мовознавства... Матеріали до історії (1930-2005)»* його безпристрасно згадано як директора Інституту мовознавства ВУАН (з вересня 1934 по березень 1937 р.), за якого здійснено *«велику роботу над викоріненням націоналістичного шкідництва»* [3, с. 30], як відповідального редактора журналу *«Мовознавство»* і *«одного з керівників роботи над «Українським правописом» (1933)*, а в доповідній записці Президії АН УРСР до ЦК КП(б)У за 1934–1937 рр. йшлося про *«наукову розробку питань правопису»* під керівництвом Н. Кагановича [3, с. 30]. Відтак зауважено, що після процесу Каменєва-Зинов'єва (серпень 1935 р.) серед репресованих 1938 р. виявився *«колишній директор Інститут мовознавства, член-кореспондент АН УРСР Н. А. Каганович»*... [3, с. 31]. Наголосимо, що цьому «політичному» докторові наук і член-кореспондентові було всього 35 років! Слушно зауважує історик О. Іщук, що на Н. Кагановича звернули увагу найвищі політичні чини після його критичних статей про *«націоналістичні впливи»* на українську

мову – звідси посади, звання і помешкання в Києві. Проте справедлива гра долі в тому, що його арештовано 27 листопада 1937 р. і розстріляно 20 січня 1938 р. у Києві саме за «*український буржуазний націоналізм*» та «*троцькізм*» і, як припускають, похований він у безіменних могилах на території спецоб'єкту НКВС у Биківнянському лісі [5].

Над усіма цими реалізаторами терору щодо української мови та її носіїв горезвісно нависає постать етнічного росіянина **П. Постишева** (1887–1939) з міста Іваново-Вознесенська (Росія), що вдруге, разом із понад трьома тисячами «таваріщей», присланий до України в січні 1933 р. як другий секретар ЦК КП(б)У з абсолютно необмеженою владою задля повного погрому *українізації* через організацію Голодомору, розстріли української інтелігенції, знищення українських церков і, звісно, українського правопису. Як зауважив Ю. Шерех, «*Згубні наслідки політики Постишева виявилися, отож, не в забороні української мови чи формальному припиненні українізації, а в майже тотальному розгромі українських кадрів*» [16, с. 342]. Проте хто зброю підняв – від неї і загине: в Москві Постишева звинувачено в організації та керівництві диверсійно-шкідницькою роботою в Україні і розстріляно 26 лютого 1939 р. як «*японського шпигуна*» та «*правого троцькіста*», відтак 13 січня 2010 р. Апеляційний Суд міста Києва визнав Постишева винним в організації Голодомору. Прикметно, що і А. Хвиля (Олінтер), і В. Затонський брали участь в організації Голодомору в частині реалізації хлібозаготівель.

По інший бік барикад знищення самих кодифікаторів Правопису 1929 р. Серед них основний нормалізатор української мови ХХ ст. О. Синявський, відкривачі нової змішаної діалектної основи нашої мови В. Ганцов та О. Курило, найпотужніший поліглот світу та укладач академічного словника *живої української мови* А. Кримський, автор першої *наукової граматики* С. Смаль-Стоцький (на диво, вцілілий, але здискредитований), автор першого *правописного словника* за соборним правописом Г. Голоскевич, автор першої *історії української літературної мови* та знавець *синтаксису* як моделі

національного світобачення М. Сулима, автор першого історичного словника української мови Е. Тимченко, автор першої праці з української стилістики Б. Ткаченко, автор завжди злободенного гасла «Геть від Москви!» М. Хвильовий.

Отже, у кодифікуванні мовних норм у 20-30-ті рр. ХХ ст. політичний персоналістичний чинник та суспільно-політичні обставини мали визначальне значення: боротьба за мовну норму отримала ціну самого людського життя. Чи не є це найпереконливішим доказом націєтвірної та державотвірної ролі унормованої літературної мови самодостатньої нації через її мовну конституцію – Правопис? Подальший аналіз кореляції персоналістичного чинника і внутрішнього розвитку мови – один із визначальних напрямів лінгвоперсонології та соціолінгвістики.

Бібліографічні посилання

1. **Годун Н.** Політична діяльність А. Хвилі в УСРР (1926–1936 рр.): функції і завдання головного цензора. [Електронний ресурс]. – URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51799/08-Godun.pdf?sequence=1> (дата звернення: 11.02.2018).
2. **Данильчук Д. В.** Український правопис: роздоріжжя і дороговкази. – Київ : Либідь, 2013. – 224 с.
3. **Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005: Матеріали до історії.** – Київ : Довіра, 2005. – 565 с.
4. **Історія українського правопису XVI–XX століття.** Хрестоматія / упорядн. В. Німчук та ін. – Київ : Наук. думка, 2004.
5. **Іщук О.** [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.cdvr.org.ua/content> (дата звернення: 11.02.2018).
6. **Кубайчук В.** Хронологія мовних подій в Україні (Зовнішня історія української мови). – Київ : «К.І.С.», 2004. – 168 с.
7. **Німчук В. В.** Переднє слово // Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія. – Київ : Наук. думка, 2004. – С. 5–26.
8. **Німчук В. В.** Проблеми українського правопису ХХ –

- початку ХХІ ст. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 2002. – 116 с.
9. **Погрібний А.** Раз ми є, то де? (З розмов про наболіле). – Київ : Український письменник, 2003. – 293 с.
 10. **Про український правопис і проблеми мови.** – Нью Йорк ; Львів, 1997. – 233 с.
 11. **Скрипник М.** Статті й промови з національного питання / упоряд. І. Кошелівець. – Мюнхен : Сучасність, 1974. – 268 с.
 12. **Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду.** Документи і матеріали / за ред. Л. Масенко. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.
 13. **Український правопис (1933) // Історія українського правопису ХVІ–ХХ століття.** Хрестоматія. – Київ : Наук. думка, 2004. – С. 487–514.
 14. **Фаріон І.** Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Львів : Свічадо, 2004. – 117 с.
 15. **Черкаська Г.** І воздалося за справами. [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.uamodna.com/articles/i-vozdalosya-za-spravamy> (дата звернення: 11.02.2018).
 16. **Шерех Ю.** Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія. Три томи. Т. 3. – Харків : Фоліо, 1998. – С. 250–363.
 17. **Вікіпедія:** Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 11.02.2018).